

Montserrat Abelló, traductora amb nom propi

M. Elena Carné

Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
MariaElena.Carne@uab.cat

Podríem començar parlant de la trajectòria d'Abelló com a traductora pel final. Una trajectòria que va començar els anys seixanta, però que encara continua: el setembre de 2007, no fa ni cinc mesos, va anar a la ciutat de Nova York, gràcies a l'Institut Ramon Llull i al Catalan Center de la New York University, a trobar-se per primer cop amb una de les poetes que ha traduït: Adrienne Rich, en un diàleg literari («Women's Words without Borders») que va omplir de públic la sala de la universitat de Nova York a Washington Square, el dia 27. Montserrat Abelló continua traduint poesia, i autotraduint-se, sempre que li ho demanen, però també per plaer, pel gust de traduir, perquè traduir és una altra de les seves passions: reconeix que la traducció de poesia és per a ella com un joc que la diverteix, que la fa feliç, que l'ajuda a fer-ne una lectura més aprofundida. I és que Abelló fa que la traducció de poesia sembli cosa fàcil. Ara mateix encara treballa en la traducció de poemes d'Anne Sexton, una altra de les seves autores predilectes després de Sylvia Plath, i que espera tenir enllestits ben aviat per poder veure'ls publicats. Confessa que ha traduït molt més del que ha estat publicat, que és només la punta de l'iceberg.

La seva llarga carrera abasta diferents gèneres, interessos i activitats. En destaquem la dedicació a la traducció literària, i, especialment, a la traducció de poesia, perquè una part important de la seva energia creativa l'ha consagrada a la traducció d'aquest gènere, en la qual Abelló també troba la seva forma d'expressió. Montserrat Abelló és conscient de la importància del llegat literari d'altres cultures per a l'enriquiment i l'evolució de la pròpia, i del pes que hi té; d'aquí la seva voluntat de fomentar la traducció de poetes i de tradicions literàries que de ben segur han contribuït a ampliar l'horitzó de les nostres lletres. És important, doncs, la feina de modernització i d'enriquiment de la llengua, que així se'n beneficia i es renova.

I

Podríem aplicar a la vocació traductora de Montserrat Abelló —un exercici de reescriptura, al capdavant—, les paraules que Miquel DescLOT dedica a Marià Manent, quan diu: «l'obra poètica traduïda de Manent sembla sorgir d'una necessitat personal

completament comparable a la necessitat que propicia la naixença d'un poema original. La qual cosa, en conseqüència, equipara els resultats de la traducció als de la mateixa creació personal», en l'article «Marià Manent, poeta de la traducció» (publicat a *Reduccions*, 37, el març de 1988, p. 38-44). I això queda palès en la inclusió d'una mostra significativa de les seves traduccions en *Al cor de les paraules. Obra poètica 1963-2002*, que aplega el conjunt de la seva obra en un únic volum (2002); concretament en una secció final, *Altres veus*, amb una petita selecció de set poemes d'altres autors traduïdes al català per Abelló (May Sarton, Alice Walker, Margaret Atwood, Anne Sexton, Susan Griffin, Adrienne Rich i Sylvia Plath) i d'una traducció a l'anglès d'un poema de Maria-Mercè Marçal.

L'obra de traducció d'Abelló, que a hores d'ara suma vint-i-cinc títols, ha suposat la vinculació de la cultura catalana actual amb la poesia en llengua anglesa del segle xx. Li devem no solament la recepció en llengua catalana de Sylvia Plath —que considera una de les veus més destacades de la poesia del nostre temps i que gràcies a ella entrà en el món editorial català el 1985 amb *Arbres d'hivern*—, sinó també la d'altres poetes d'expressió anglesa, provinents de tres continents, moltes encara vives, com les ja esmentades Adrienne Rich, Margaret Atwood o Alice Walker que formen part de l'antologia *Cares a la finestra: 20 dones poetes de parla anglesa del segle xx*, i que fa seves.

Montserrat Abelló va començar a traduir de l'anglès —llengua que va aprendre de ben menuda— prosa i per encàrrec, al començament en castellà: del 1962 al 1964, just acabada de tornar del llarg exili a Xile tradueix, com a guanyapà, cinc títols. D'entre les traduccions al castellà, voldríem posar de relleu *Cartas a mi madre* de Sylvia Plath (amb Mireia Bofill) que Grijalbo publicà el 1989. De seguida, però, decideix fer-ho en català, i en prosa; comença a traduir Iris Murdoch (*Sota la xarxa*, 1965) que Proa publica amb un pròleg seu; i entre les altres traduccions seves destaquen dues obres d'Agatha Christie a l'editorial Molino (*Un gat al colomar*, 1965 i *Sang a la piscina*, 1985) i dues d'E. M. Forster a Columna (*Maurice*, 1987 i *El viatge més llarg*, 1988).

Després d'un llarg parèntesi en què va fer de professora d'anglès a la Institució Cultural del CIC —a més d'acabar a 57 anys la carrera de filologia anglesa que havia començat durant la guerra—, i aprofitant la jubilació, torna a traduir més seguidament i ja no per encàrrec, sobretot poesia. És arran del descobriment de l'obra de Sylvia Plath (de la mà de Toni Turull, al començament dels anys 70), i amb la qual s'identifica, que comença a traduir poesia; Abelló reconeix que se sent més còmoda traduint poesia que no pas prosa, perquè la poesia es basa més en la paraula i no pas en la sintaxi. S'interessa per les poetes de parla anglesa i comença a traduir-ne obres al català: la primera, *Arbres d'hivern*, amb un pròleg de Marta Pessarrodona (1985), i l'última, *Sóc vertical. Obra poètica 1960-1963* (2006), que aplega gairebé la meitat de l'obra de la seva autora i duu un pròleg de Montserrat Abelló, totes dues obres de Sylvia Plath. Entremig de l'una i de l'altra hi trobem altres traduccions, altres veus que sent properes i que fa seves: *Ariel* (amb Mireia Mur, 1994) de Sylvia Plath; l'antologia *Cares a la finestra: 20 dones poetes de parla anglesa del segle xx*, amb un pròleg d'Abelló (1993), *Atlas d'un món difícil* d'Adrienne Rich (1994) o *Poemes* de Dylan Thomas (1995).

La tasca d'Abelló com a traductora no ha passat desapercebuda. En rep elogis continuament i se li ha reconegut la funció important que té en la consolidació i l'enriquiment de la llengua i la cultura catalanes, en haver-nos fet conèixer la poesia de dones poetes de parla anglesa de la literatura universal que, altrament, potser encara serien desconegudes per a molts de nosaltres. I la mateixa Montserrat Abelló, en les primeres ratlles del seu pròleg a l'antologia *Cares a la finestra*, que va publicar el 1993, i que és una de les obres que s'estima més, confirma, amb aquest mateix sentit de responsabilitat cultural, la seva intenció de fer de pont d'enriquiment entre diverses literatures.

D'aquesta antologia que Oriol Izquierdo anys més tard definiria com «una iniciativa cultural d'enorme magnitud, ni que el seu ressò hagi estat al capdavant somort», i de la ideologia que hi ha darrere del projecte, en voldríem parlar ara més extensament.

II

Abelló quan ha traduït poesia ha estat gairebé sempre la iniciadora del projecte, i molt especialment en el cas d'aquesta antologia de la qual parlem ara, en què es manifesta la seva necessitat d'expressió personal particular. Hem de recordar, també, que és gràcies al seu interès personal i literari, a la seva persistència incansable, factor essencial a l'hora de poder publicar, que una bona part de les seves traduccions han vist la llum. Hem de dir, a més, que la traductora no ha disposat de precedents: en català no s'havia traduït cap d'aquestes autores anglosaxones, tret d'uns poemes de Muriel Rukeyser que Agustí Bartra va incloure en la seva *Una antologia de la lírica nord-americana*, publicada a Mèxic el 1951.

Cares a la finestra és un llibre polifònic, d'aparença tal vegada modesta, que honora i enriqueix el patrimoni literari de la cultura catalana, en el qual presenta vint veus femenines que responen al gust de la traductora, amb un pròleg i una nota biobliogràfica breu, però necessària i suficient per a conèixer i situar-ne cada autora. En ser una edició bilingüe, amb el text anglès acarat a les pàgines de l'esquerra, aquesta antologia funciona, naturalment, com a llibre amb una identitat pròpia, que omple un buit en la literatura anglosaxona.

Des del 1990, quan Montserrat Abelló començava a pensar a confeccionar una antologia de poesia femenina contemporània en llengua anglesa (encoratjada per persones amigues com Sam Abrams o Maria-Mercè Marçal) fins al 1993, que sortí publicada, van transcórrer tres anys de feina àrdua i continuada: definició de criteris, tria de les vint poetes que hi són presentades tot seguint una ordenació cronològica, traducció dels 109 poemes que conformen l'antologia, gestions per a l'obtenció de permisos i drets de publicació, i, finalment, la recerca d'una editorial que la publicués.

Podríem dir que la gènesi d'aquest projecte es troba en les traduccions que Abelló va fer, arran de la coordinació, amb Neus Aguado, de l'espai de poesia de la IV Fira Internacional del Llibre Feminista celebrada a Barcelona el 1990, on una quarantena de dones d'arreu del món van llegir els seus poemes. En va traduir els textos a l'anglès, i al català. És en aquest context que va néixer la idea de fer

una antologia que recollís obra de poetes contemporànies d'expressió anglesa, poc o gens conegudes aquí.

Cares a la finestra és un llibre reivindicatiu, no tan sols perquè la majoria de les vint dones poetes són poc conegudes, sinó perquè «en un país com el nostre —diu Abelló— la poesia de dones sempre ha estat mirada com una poesia menor». Igualment, i tot preparant l'antologia, el 1992 i en el marc del Congrés mundial del PEN, Abelló s'encarregà de la traducció dels treballs de tots els participants a la Festa de la poesia. També traslladà els textos i les poesies del recital «Paraula de dona. Women's word. Parole de femme» que el Comitè d'Esriptores del PEN Català, just acabat de crear amb la seva col·laboració, va celebrar tres dies després.

Si com Maria-Mercè Marçal deia, l'escriptora és una filla sense mare, les autores antologades podrien ser mares simbòliques per a les poetes catalanes en esbossar un inici de genealogia que ajuda a crear una tradició femenina, una tradició que ha de donar compte i reflectir la varietat de discursos poètics existents també dins la poesia escrita per dones. És sabut que la traducció ha contribuït i contribueix a la construcció d'una tradició sòlida i moderna, que ha estat absolutament essencial en certs períodes de la història de moltes literatures, perquè omplia els buits que la producció literària no era capaç d'omplir i perquè establia nous vincles amb altres cultures més «prestigiades» o «centrals»; i en els anys setanta i vuitanta la producció i edició de poesia en llengua anglesa escrita per dones, era molt més abundant que no pas en llengua catalana. Fins als anys noranta, el que ens arribava de la literatura anglosaxona escrita per dones, i encara sobretot en antologies (Bartra, Manent i Parcerisas), es limitava a Elizabeth Barrett-Browning, Edna St. Vincent o Emily Dickinson, i poca cosa més. Així doncs, les dones no teníem referents femenins: no es traduïa la poesia de dones. Igualment, en la literatura catalana, la minsa presència de poesia escrita per dones que apareixia en antologies, hi era, segons Abelló, mal representada i, a cops, els poemes mal triats. Per tant, els models eren desfasats i no prou representatius. D'aquí l'interès de Montserrat Abelló a traduir dones poetes que no traduïa ningú més, i perquè les poetes d'aquí poguessin tenir models i estímuls que renovessin el panorama de la nostra poesia.

Les motivacions del projecte, són, doncs, ben clares: calia fer visible l'escriptura de les dones i així crear xarxes, que les dones comencessin de fer-se la seva pròpia genealogia, que poguessin llegir escriptura sobre la identitat femenina contemporània que representés una injecció de vitalitat i de força que redundaria en el benefici que la poesia catalana necessitava.

La tria es va centrar en poetes nascudes en el segle xx, quan es comença a escriure sobre (i des de) la identitat femenina. Els poemes que s'hi recullen són tots d'autores de la història literària d'aquest segle, unes més destacades que altres i la majoria al marge del cànon. Són altres veus de dones contemporànies que sent properes i que fa seves, nostres, per emmirallar-s'hi. Montserrat Abelló ens presenta algunes veus no gaire conegudes ni reconegudes, ni aquí ni als seus països, que no figuren en el corrent principal, ni han merescut gaire atenció crítica. En canvi, n'hi ha d'altres com Sylvia Plath, Adrienne Rich, Anne Sexton, Margaret Atwood, Denise Levertov o Anne Stevenson, més influents, que han suscitat l'interès de crítics d'arreu. N'hi ha que es declaren obertament feminis-

tes, com Adrienne Rich, i d'altres, com Susan Griffin i Anne Stevenson, que rebutgen les etiquetes.

La temàtica, ben diversa, d'aquesta poesia es basa en molts casos, en les relacions entre mares i fills, en les experiències de la maternitat i del matrimoni, en la recerca de la identitat pròpia o en sensacions físiques o biològiques exclusives de la dona, úniques i alhora universals, però també en la comprensió dels mecanismes de l'ofici de poeta.

Per poder fer la selecció de les autores en unes literatures tan extenses, i documentar-se sobre la biografia de cadascuna, Montserrat Abelló va consultar moltes i diverses fonts que tenia a l'abast. Va anar a biblioteques, sobretot a les de l'Institut Nord-americà i de l'Institut Britànic de Barcelona. Va comptar amb l'assessorament d'altres poetes estrangeres i de professores, que li van proporcionar alguns llibres. Molts dels llibres que necessitava, els demanava a una llibreria de Londres especialitzada en literatura de dones, la Silver Moon Women's Bookshop («books by, for and about women»), que des de Charing Cross Road li enviava el que li calia per a anar confegint l'antologia. Consultava altres antologies en llengua anglesa i els llibres, monogràfics o antològics, que havia publicat cada autora que despertava el seu interès.

Gràcies a aquest projecte, Montserrat Abelló va aplegar, com a lectora interessada en un ventall ampli i variat de veus poètiques, un nombre considerable de volums de poesia en llengua anglesa, i podem dir que, a hores d'ara, disposa d'una bona biblioteca particular sobre poesia d'expressió anglesa del segle XX que mostra la diversitat de la poesia escrita en les literatures anglosaxones contemporànies.

Després d'un procés llarg i de l'esforç que significa per una sola persona confeccionar una antologia d'aquestes característiques va aconseguir, gràcies a les indicacions de l'amiga M. Àngels Anglada, que una editorial la publicués. Així, l'abril de 1993, quan Abelló tenia setanta-cinc anys, l'editorial AUSA de Sabadell publicà *Cares a la finestra: 20 dones poetes de parla anglesa del segle XX*. El títol prové d'un vers d'una de les poetes antologades, May Sarton, del poema «Correspondence». El subtítol, *20 dones poetes de parla anglesa del segle XX*, prou explícit, acota i defineix bé el contingut. Trobem que la classificació «de parla anglesa» és una bona solució per a englobar autores de diferents països: Estats Units (10), Gran Bretanya (6), Canadà (3) i Nova Zelanda (1). La majoria, però, són poetes nord-americanes i britàniques, i no n'hi ha cap d'irlandesa ni d'australiana, ni de cap altre país de parla anglesa.

La primera presentació, a la llibreria ONA de Barcelona el 15 de juny de 1993, va anar a càrrec de Maria-Mercè Marçal, Jackie Hurltley i Francesc Parcerisas, i va causar una certa sorpresa perquè el que es presentava era una traducció (i una antologia) i no pas una obra de creació pròpia, com se sol dir.

Quant a la recepció crítica que va suscitar l'antologia i en rastrejar la petja que ha pogut deixar, trobem, sobretot a la premsa (diaris *Avui* i *9 NOU*, revista *Serra d'Or*, etc.), ressenyes d'autors i crítics tan destacats com David Castillo, Isidor Cònsul o Anna Murià, i comentaris de Francesc Parcerisas, M. Àngels Anglada, Ponç Pons, Susanna Rafart, Lluïsa Julià, Vicenç Llorca o Ricard Torrents, entre d'altres, tot ponderant-ne el rigor, l'esforç i el gust de la traductora com també

l'edició acurada. Destacaríem, només, les paraules de Parcerisas, quan el 1998 (amb motiu del vuitantè aniversari d'Abelló) i al diari *Avui*, escriu: «un recull excepcional, innovador, que no va ser gaire publicitat però que paga la pena de reobrir i de rellegir amb regularitat, tants són els bons poemes que conté que bé es pot llegir com un llibre original de Montserrat Abelló.»

Hem intentat descobrir quins objectius i quines motivacions s'amagaven darrere aquest projecte: què empeny una poeta traductora a fer una antologia de poesia contemporània i a traduir-la ella mateixa. Evidentment, la intenció era omplir un buit, posar a l'abast dels lectors i lectores unes veus femenines que altrament no ens haurien arribat.

A l'últim, volem dir que l'antologia *Cares a la finestra* i el projecte que hi havia al darrere eren comunicativament, tant com ideològicament, necessaris. Potser no ha tingut el ressò que es mereix, o ha quedat com un acte simbòlic i reivindicatiu per fer sentir la veu femenina. Tal vegada és per això que Montserrat Abelló, que sent una predilecció especial per aquesta obra, té la intenció i la il·lusió de veure'n una segona edició, perquè pugui ser a l'abast de més lectors, puix que es tracta d'una poesia del tot actual.